

Tämä on rinnakaistallennettu versio alkuperäisestä julkaisusta. Alkuperäinen julkaisu on kustantajan pdf. Viittaa alkuperäiseen lähteeseen.

TEKIJÄT: Minna Seppänen, Janne Skaffari

OTSIKKO: Näkökulmia filologiseen tutkimukseen

VUOSI: 2020

VERSIO: Kustantajan PDF

VIITTAUS: Seppänen, M. & Skaffari, J. (2020). Näkökulmia filologiseen tutkimukseen. Teoksessa M. Luodonpää-Manni, M. Hamunen, R. Konstenius, M. Miestamo, U. Nikanne, & K. Sinnemäki (Toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV* (s. 776-799). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. DOI: <https://doi.org/10.21435/skst.1457>

LISENSSI: CC BY-NC-ND

This is a self-archived – parallel-published version of the original article. The original article is the publisher’s pdf. When using please cite the original.

AUTHORS: Minna Seppänen, Janne Skaffari

TITLE: Näkökulmia filologiseen tutkimukseen

YEAR: 2020

VERSION: Publisher’s PDF

CITATION: Seppänen, M. & Skaffari, J. (2020). Näkökulmia filologiseen tutkimukseen. In M. Luodonpää-Manni, M. Hamunen, R. Konstenius, M. Miestamo, U. Nikanne, & K. Sinnemäki (Eds.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I-IV* (pp. 776-799). Helsinki: Finnish Literature Society. DOI: <https://doi.org/10.21435/skst.1457>

LICENCE: CC BY-NC-ND

Luku 18 Näkökulmia filologiseen tutkimukseen

Minna Seppänen

 <https://orcid.org/0000-0001-6623-5708>

Janne Skaffari

 <https://orcid.org/0000-0001-7349-9904>

”To put it crudely: it’s got philology in there, whatever the label says.” (Nikolaus Wegmann)

Mikä?

Filologisiksi menetelmiksi kutsutaan perinteisiä tekstintutkimuksen menetelmiä, joissa ydinajatuksena on vahvaan kielitaitoon ja tekstin syntykontekstin tuntemukseen nojaten ymmärtää, mitä tekstissä oikeastaan sanotaan. Filologian keskiössä ovat vanhat tekstit, eikä se aina ole vain kieleen kohdistuvaa tutkimusta kapeasti ymmärrettyinä.

Katso myös:

Luku 11 Historiallinen korpuslingvistiikka

Luku 15 Historiallinen ja vertaileva kielentutkimus

Luku 20 Tekstintutkimus

1. Johdanto

Tässä artikkelissa pohdimme, millaisia merkityksiä *filologialle* on annettu ja edelleen annetaan ja millaista on filologisen tutkimuksen tekeminen. Käsittelemme lyhyesti myös filologian suhdetta sen lähitutkimusaloihin. Lähdemme siitä (kenties optimistisesta) olettamuksesta, että filologian olemuksen voi ylipäätään tiivistää tämän kirjan tarpeisiin, vaikka eklektisyys menetelmien ja kysymyksenasetteluiden suhteen on alalla yleistä, mikä johtaisi pikemminkin pluralisoivaan tulkintaan. Käsittelemme tässä artikkelissa historiallisia seikkoja laajemmin kuin kenties missään muussa tämän teoksen artikkelissa; tämä on helposti puolustettavissa sillä, että filologian historia on paitsi hämmästyttävän pitkä, noin 2 300 vuotta, myös ylipäätään kaikenlaisen kielentutkimuksen historiaa.

Yleisesti voidaan sanoa, että filologisella tutkimuksella, jonka kohteena ovat laveasti määrittäen vanhat tekstit, on merkittävä rooli sillanrakentajana menneen ja nykyisen välillä. Tekstien ymmärrettäväksi tekeminen uusintaa sukupolvi toisensa jälkeen mahdollisuutta tarkastella ihmisyyttä ja siihen liittyviä asioita menneisyydessä. Verrattuna mihin tahansa muuhun säilyneeseen materiaaliin tekstien näistä asioista tarjoama kuva on rikkain ja eksplisiittisin.

Aluksi on syytä kysyä, mitä *filologialla* oikeastaan tarkoitetaan. Vastaus tähän riippuu siitä aikakaudesta, jota koskevaksi kysymys määritellään. Sanan etymologiasta on hyvä aloittaa. Kreikan *filologos* on kirjaimellisesti 'logosta rakastava'. *Logos* puolestaan voi viitata kieleen ja eritasoisin ilmiöihin kielessä, kuten lauseeseen, argumenttiin tai sanaan. Kaikkein vanhimmissa lähteissä filologi onkin ylipäätään puhumista tai puheita rakastava ihminen ja filologia siis rakkautta, joka kohdistuu argumentointiin tai kieleen ja kirjallisuuteen yleensä. Antiikin maailmassa työtä, jonka tunnistamme filologin työksi – siis editioiden (ks. alla) ja kommentaarien laatimista sekä tekstin ilmiöiden tutkimista – tekivät ns. grammatikot (kr. *grammatikoi*, lat. *grammatici*). Sanalla *filologia* tuohon työhön on viitattu vasta 1500-luvun loppupuolelta lähtien. Ennen 1800-lukua filologialla viitattiin kaikenlaiseen kieleen liittyvään

tutkimukseen, joskin ennen kaikkea sellaiseen, johon liittyi jokin tekstuaalinen ongelma, kuten tyypillisesti muinaiskielillä kirjoitettuun materiaaliin, oli se sitten kreikkaa, hepreaa tai sanskritia. Ennen *kielitieteen* tai *lingvistiikan* käsitteen syntyä 1800-luvulla filologiaan kuuluivat niin yksittäisten kielten ja niiden historian tutkimus kuin kielen alkuperään ja luonteeseen liittyvät pohdinnat. Läheisesti filologiseen tutkimukseen liittyivät myös retorikan, historian ja kulttuurin tutkimus sekä menneisyyden materiaalisten jäänteiden tutkimus – esimerkiksi historia ja arkeologia ovat edelleen läheisiä ja tärkeitä monille filologeille. Kielitieteen syntymisen myötä voidaan filologian katsoa menettäneen asemiaan. Vastakkainasettelu tiivistyy 1800-luvun puolivälissä vaikuttaneen August Schleicherin muotoiluun lingvistiikasta ihmistä koskevana ”luonnontieteenä” (sa. *Naturwissenschaft*) ja filologiasta jonkinlaisena ”tulkintatieteenä” tai ”hengentieteenä” (sa. *Geisteswissenschaft*). Käsitteiden tasolla eroa ei välttämättä kuitenkaan tehty: *filologia* jäi terminä elämään monessa yhteydessä viitaten kielentutkimukseen yleensä.

2. Filologia ennen ja nyt

2.1. Määritelmiä ja lähtökohtia

Filologia on vuosisatojen aikana määritelty monella eri tavalla. Tavallimminkin filologiasta puhutaan nykyisin klassillisten kielten yhteydessä, jossa kaikki tutkittava materiaali on luonnollisesti vanhaa, vaikkakaan ei välttämättä peräisin antiikista; myös esimerkiksi Bysantin kreikkaa ja keskiajan jälkeen kirjoitettua, suurelta osin tieteellistä uuslatinaa tutkitaan. Myös muiden kielten yhteydessä filologia yhdistetään vanhoihin aineistoihin ja kielihistoriaan, mutta diakronisen, kielen muuttumista kuvaavan tutkimuksen sijaan filologinen tutkimus on usein synkronista, eli se keskittyy tietyn hetken tai kauden tilaan – vaikkapa yhden tekstin tai tekstistön ilmiöiden kuvaamiseen ja selittämiseen – eikä kielimuodon kehittymiseen ajan myötä. Kielestä riippumatta keskeistä on se, että filologia tieteellisenä lähestymistapana keskittyy teksteihin. Se ei rajaa

kiinnostustaan ainoastaan kirjallisuuteen perinteisessä mielessä: filologit tutkivat kaikenlaista kirjoitettua materiaalia genreen, säilymisalustaan tai kirjoittajaan katsomatta.

Filologia on myös toisinaan määritelty kulttuurin tutkimiseksi kielen avulla (ks. esim. Anttila 1989; Altschul 2010). Vanhastaan filologisessa mielessä kiinnostavia ovatkin olleet paitsi eritasoiset kieleen ja kirjallisuuteen liittyvät kysymykset (lauseoppi, leksikologia, retoriset keinot, tekstilajit jne.) myös muunlaiset kulttuuriin liittyvät kysymykset, kuten yhteiskunnalliset instituutiot, tavat, uskonto, oppihistoria jne. Kulttuurin tutkimiseen viittaava määritelmä siis tuntuu periaatteessa oikealta, vaikkakin lopullinen tarkkuus riippuu *kulttuurin* käsitteen ekstensiosta. Joka tapauksessa tämän kaltainen määritelmä saattaa kertoa jotain filologisesta kielikäsitteestä: kieli eri rekistereissään (joista prototyyppinen filologia on ollut kiinnostunut etenkin runokielestä) kantaa mukanaan sitä käyttänyttä yhteisöä ja kulttuuria. Kielen ja kulttuurin suhde on kompleksinen: kieli on samanaikaisesti kulttuurin ilmaus ja osa sitä.

Historiansa suhteen filologia ei oikeastaan lainkaan kuulu samaan sarjaan muiden tässä kirjassa esiteltyjen kielentutkimuksen osa-alueiden kanssa. Tämä koskee sekä itse sanan historiaa että filologiaksi käsittämämme tieteenalan historiaa: käsitteen tasolla ymmärrettyinä filologian historia on moninkertaisesti pidempi kuin institutionaalisesti ymmärrettyinä. Siinä missä vaikkapa *nimistöntutkimus* ja *diskurssianalyysi* sanoina pyrkivät kuvaamaan sitä, mitä näitä harjoittava tutkija tosiasiasa tekee, *filologia* tyytyy nimessään ylimalkaisen maalailevaan ”kielen rakastamiseen”. Tämä ei varsinaisesti kuulosta tieteelliseltä lähtökohdalta, vaikka voikin monen filologin tai yleisemminkin kielentutkijan kohdalla olla totta: kertoohan se asenteesta, jota voidaan luonnehtia kieltä arvostavaksi kiinnostukseksi ja pyrkimykseksi sen syvälliseen ymmärtämiseen. Ehkäpä tieteenalan nimityksen epätasomallisuuden vuoksi myös monet luonnehdinnat filologiasta ovat merkillisen arvolatautuneita todellisen substanssin määrittelyn kustannuksella – näin esimerkiksi toteaa Hans Ulrich Gumbrecht (2003, 4): ”philology has cultivated its self-image as a patient craft whose key values are sobriety, objectivity, and rationality”.

Kuten todettua, tunnemme filologian sanana jo antiikista, samoin tieteenalan, vaikkakaan termi ja tarkoite eivät välttämättä langenneetkaan

yhteen vielä tuolloin. Länsimaisessa kulttuuripiirissä filologian voidaan katsoa saaneen alkunsa Aleksandriassa 200-luvun alkupuolella ennen ajanlaskun alkua, kreikkalaisten Ptolemaiosten hallitsemassa Egyptissä.¹ Aleksandriaan kerättiin määrätietoisella työllä kreikkalaisen kirjallisuuden kokoelmaa ja luotiin lisäksi tutkimuksen mahdollistava instituutio, jota kutsuttiin nimellä Museion. Ensisijaisen kiinnostuksen kohteena olivat homeeriset tekstit, joiden mahdollisimman alkuperäiseen ja luotettavaan muotoon saattamista varten kehittyivät tekstikritiikin menetelmät. Kovin tavaton ei ole väite, jonka mukaan homeerinen runous itsessään sisältää eräänlaista filologista tarkastelua, ja että tätä runoutta esittäneet ammattimaiset rapsodit eli runonlaulajat arkaaisen kauden kreikkalaisessa maailmassa olivat itse asiassa ensimmäisiä filologian harjoittajia, koska he olivat perehtyneitä esittämiensä laulujen sisältöön ja kieleen ja pystyivät tarvittaessa myös selittämään niitä. Homeerisessa runoudessa oli kyse kreikan kielen erityisestä variantista, joka runomittan suhteellisen tiukkoihin vaatimuksiin mukautuneena ei edustanut sinänsä mitään koskaan käytössä ollutta kielimuotoa vaan oli omalakista taidekieltä, jossa sekoittui erilaisia elementtejä sekä eri aikakausilta että eri puolilta itäistä Välimerä.

2.2. Status quo

Suomalaisissa yliopistoissa on vielä vuonna 2020 yllättävän monta oppiainetta, joiden nimissä sana *filologia* on edelleen jäljellä. Tämä heijastelee sanan vanhaa ja pitkäaikaista merkitystä 'kieleen kohdistuva tutkimus': esim. englantilainen, espanjalainen, germaaninen, italialainen, kreikkalainen, latinalainen, pohjoismainen, ranskalainen ja portugalilainen filologia ovat oppiaineiden nimiä – tosin tilanne elää jatkuvasti. Joskus törmää termiin *uusfilologia* (esim. Uusfilologinen yhdistys, perustettu v. 1887), joka on luotu aikoinaan klassillisesta filologiasta erottautumisen vuoksi käsittämään ennen kaikkea muiden eurooppalaisten kielten tutkimusta. *Fennistisestä filologiasta* ei tavallisesti puhuta (ks. kuitenkin Uusitalo 2019); myös suomalaisen kirjallisuuden tutkimus yliopistolaitoksissamme on paljolti eriytynyt kielen- ja

tekstintutkimuksesta. Muiden kielten yliopistollisiin oppiaineisiin kirjallisuuden tutkimus kuitenkin edelleen Suomessa kuuluu.

Perinteisissä oppiaineiden ja oppituolien nimissä filologia siis elää. Eri asia on, kuinka paljon näiden filologia-aineiden sisällä on tosiasiasa tutkijoita ja opettajia, jotka kuvaisivat omaa työtään filologiseksi. Jo vuonna 2000 Fred Karlsson ja Nils Erik Enkvist totesivat seuraavaa: ”1990-luvun Suomesta saa melkein etsiä vieraiden kielten filologeja sanan ahtaimmassa ja perinteisimmässä merkityksessä, siis vanhojen tekstien tulkitsijoita”. Sittemmin (2011) Harry Lönnroth on kommentoinut samaa tilannetta: ”useimmissa suomalaisissa yliopistoissa filologia tieteenä ja professiona on enää muisto vain, vaikka moni kielten opiskelija saattaakin vielä kutsua itseään filologiksi erottautuakseen esimerkiksi käännöstieteen opiskelijoista”. *Filologia*-sanana käyttäminen käännöstieteistä erottumisen keinona on yksi tapa ottaa kantaa *filologia*-sanana merkitykseen – joskaan oppiaineiden perinteisissä nimissä, joissa on usein korostunut kääntämisen ja tulkkauksen alasta erottautuminen, filologia ei kääntämisen vastakohtana ole tarkoittanut pelkästään kielen tutkimusta vaan laajasti ottaen kielen ja kirjallisuuden tutkimusta.

Filologian historian avulla voidaan ymmärtää, kuinka on tultu tulokseen, jossa sanalle voidaan käytännössä määritellä useita merkityksiä, jotka kuitenkin myös risteävät keskenään. Kuva muuttuu lisäksi huomattavasti, kun tarkastelemme eri kielialueiden tapoja käyttää sanaa: esimerkiksi ranskassa *philologie* ja saksassa *Philologie* ovat viitanneet tekstien editointiin ja tulkintaan, kun taas englanninkielisillä alueilla *philology* on painottunut pikemminkin historiallisten lähteiden kielen tutkimukseen (ks. esim. Adamson & Aures-Bennet 2011). Painolastia on siis melko tavalla ja väärinymmärrysten riski olemassa. Historiallisen taustan hahmottaminen auttaa kuitenkin ymmärtämään, miksi filologiaa ei aina ole helppoa rajata ja määritellä: koska se on toiminut kasvualustana monenlaisille humanistisen tutkimuksen osa-alueille, sen tieteenalaidentiteettiä ovat usein muovanneet vastakkainasettelut – näin on tietysti monilla muillakin aloilla.

Mitä tulee filologian harjoittamiseen nykyään, tilanne ei kuitenkaan ole ehkä aivan niin synkkä kuin edellä siteeratut tutkijat ovat antaneet ymmärtää. Filologista tutkimusta tehdään tavalla tai toisella edelleen

niissä kotimaisissa yliopistoissa, joissa sitä on aiemminkin harjoitettu, joskin oppiainekohtaiset erot ovat varmasti merkittäviä. Viime aikoina moni on myös ollut aistivinaan jonkinlaista filologian renessanssia. Kenties näin onkin: filologian itsereflektio tieteenalana näyttää lisääntyneen. Viime vuosina on ilmestynyt useita artikkelikokoelmia, joissa tarkastelun kohteeksi on nostettu filologian olemus ja relevanssi, esimerkiksi *The Powers of Philology: Dynamics of Textual Scholarship* (Gumbrecht 2003), *Philology and Its Histories* (Gurd 2010), *World Philology* (Pollock, Elman & Chang 2015) ja *Philology Matters! Essays on the Art of Reading Slowly* (Lönnroth 2017). Lisäksi *Maailmankirjallisuuden filologia* on juuri suomennettu (Auerbach 2018 [1967]), ja hiljattain on perustettu uusi aikakauslehti *Philological Encounters*. Nämä ovat esimerkkejä, joissa filologia on sanana nostettu näkyviin, mikä on merkille pantavaa. Kielentutkimuksen alojen historiassa käytyjen itsenäistymistäistelujen jättämät arvet haalistuvat vääjäämättä. Kielitieteen – jonka voinee sanoa tarkastelevan kieltä sen itsensä vuoksi, ei tarkoituksenaan tulkita vanhoja tekstejä – voi katsoa irronneen filologiasta 1800-luvun kuluessa, eikä irtautuminen käynyt aivan kivuttomasti. Vastakkainasettelu filologian ja kielitieteen välillä onkin aiemmin merkinnyt kuohuvia tunteita, koska taustalla on ollut usein ajatuksia tieteiden paremmuusjärjestyksestä. Nykyään suhteiden ei tarvitse enää olla huonot: samat ihmiset voivat katsoa olevansa sekä filologeja että kielitieteilijöitä, ja voi riippua tilanteesta tai kysyjästä, sanooko tutkija olevansa filologi vai historiallisen kielitieteen harjoittaja.

Palataan kysymykseen filologian nykytilasta. Esimerkiksi amerikkalainen sanskritin tutkija Sheldon Pollock on jokseenkin provokatiivisesti syyttänyt (2009, 947) filologeja ilmeisesti jostain, mikä on lähinnä huonoa brändäystä: ”we have failed spectacularly to conceptualize our own disciplinarity”. Samassa yhteydessä Pollock on myös ilmaissut huolensa siitä, jääkö filologia ylipäättään eloon: hän havaitsee yleisesti ihmistieteiden kentällä mm. teorian liikakasvua (engl. *hypertrophy of theory*), mikä on johtanut havainnoitavan materiaalin syrjäytymiseen tutkimuksen ytimestä. Muita hänen mainitsemiaan asioita, joiden kehitystä tulee erityisesti seurata, ovat tekstuaalisen suhde oraaliseen ja visuaaliseen (tekstuaalinen uhkaa jäädä jälkimmäisten jalkoihin) sekä vieraiden kielten,

erityisesti historiallisten, osaaminen, jossa on havaittavissa selvää taantumaa. Nykytilaan lienee johtanut perinteistä filologiaa teoreettisemmin orientoituneen kielentutkimuksen kasvu ja suosio erityisesti 1950-luvun lopulta lähtien: teorialähtöinen tulokulma – vaikkapa Noam Chomskyn tapaan – oli pitkän aikaa keskeisempi ja tuoreemman tuntuinen kuin aineistolähtöinen. Oma vaikutuksensa asiaan ainakin nykykielissä on varmaankin ollut myös sillä, että uusimpaan teoriaan tarttuminen on ollut tutkijan omalle uralle hyväksi – toisin kuin perinteisempi filologinen ns. lähiluku, jonka tarkoituksena on avata kieltä ja tekstin tuottanutta kulttuuria analyttisen, täsmällisen ja perusteellisen tarkastelun avulla. Toisaalta hyödyllinen lähestymistapa filologisessa metakeskustelussa voisi olla niin ikään Pollockin (2009, 934) esittelemä tekstuaalisuuden teoria (engl. *theory of textuality*), jota filologia edustaa siinä, missä lingvistiikka edustaa teoriaa kielestä. Monien filologiksi itsensä mieltävien mielestä luonnehdinta filologisesta lähestymistavasta ”dataorientoituneena”, siinä missä lingvistinen lähestymistapa on ”teoriaorientoitunut” (Hogg 1994, 3), vaikuttaa myös osuvalta, mutta on toki huomattava, että monia kielitieteen osa-alueita – esimerkiksi korpuslingvistiikkaa – leimaa aineistokeskeisyys tai -lähtöisyys, eivätkä tällaista data vs. teoria-kahtiajakoa varmasti monet lingvistit allekirjoittaisikaan.

Perinteisellä filologialla ei ole ollut tarvetta erityisesti irtisanoutua esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksesta tai juuri mistään muustakaan; filologi on ollut vapaa kysymään tekstiltään relevanteiksi katsomiaan kysymyksiä ja tarvittaessa hyödyntämään sekä kielentutkimuksen että muiden alojen tutkimuksen menetelmiä ja teorioita. Osa filologeista katsoo tekstiä mahdollisesti vain kielen kannalta, osalle puolestaan tekstin näkeminen sanataiteena on olennaista – tosin esimerkiksi genreä kumpikaan ei voi jättää huomioimatta. Olipa tutkimuskysymys mikä tahansa, filologiseksi tutkimuksen tekee tutkijan asenne tekstin historiassa ilmenemistä kohtaan: filologi ei sivuuta kysymyksiä siitä, mikä on tekstin hahmo ja miten siihen on tultu. Mikäli näitä kysymyksiä ei millään tavalla pidetä esillä, kysymyksessä ei voine olla filologinen tutkimus.

2.3. Tekstin ikä ja menneisyyden rajoitukset

Filologit voivat tutkia oikeastaan mitä tahansa ilmiötä, joka on jollain tavalla läsnä ja havainnoitavissa teksteissä. Joitakin pienimpiä yhteisiä nimittäjiä filologiselle tutkimukselle täytynee kuitenkin voida osoittaa. Filologian olemukseen on aina kuulunut vanhojen tekstien tulkitseminen: alun perin kreikan- ja latinankielisten sekä muilla ns. kuolleilla kielillä kirjoitettujen tekstien tulkitseminen, sittemmin muilla, uudemmilla kielillä kirjoitettujen. Voidaan kuitenkin aiheellisesti kysyä, onko aina mukana oltava jonkinlainen historiallinen komponentti, jotta voimme puhua filologiasta. Minkä ikäinen teksti, teos tai fyysinen kirja on historiallinen tässä mielessä eli riittävän kaukaa menneisyydestä ollakseen filologisessa mielessä kiinnostava? Jo vaikkapa kymmenen vuotta vanha teksti on kirjoitettu selkeästi eri ajassa kuin missä me elämme nyt, ja ennen internetaikaa tuotetut aineistot on kirjoitettu hyvin erilaiselle alustalle kuin merkittävä osa viime vuosien teksteistä. Tässä mielessä varsinaista aikarajaa ei oikeastaan ole mahdollista eikä tarpeellistakaan asettaa. Tietenkin on hyvin harvinaista, että suhteellisen uusia tekstejä tutkiva asemoisi itsensä ensisijaisesti filologiksi.

Kielikohtaiset erot ovat niin ikään suuria, mitä tulee tekstien ikään; esimerkiksi vanhimmat kreikankieliset tekstit ovat reilusti yli 2 000 vuotta vanhempia kuin vanhimmat suomenkieliset tekstit. Englannin kieltä on säilynyt 600-luvulta alkaen, vaikka tämä vanhin aineisto onkin säilynyt meidän aikoihimme jonkin verran nuoremmissa käsi-kirjoituksissa, kuten on myös monissa muissa kielissä. Hieman karrikoiden voisikin esittää kysymyksen siitä, pitääkö tutkimusaineistossa olla jokin tekstuaalinen haaste tai epävarmuustekijä, jotta kyse on filologiasta. Mahdollisesti kyse on siitä, että filologinen luenta näyttää edellyttävän ajallista tai paikallista – sanalla sanoen ehkäpä kulttuurista – etäisyyttä sille tarpeellisen hitauden saavuttamiseksi (ks. luku 2.4.). Koska filologia tutkii menneisyyden tekstejä, suurimman rajoituksen tutkimusaiheiden suhteen muodostaa se, mitä tekstejä meillä ylipäättäen on luettavissamme tänä päivänä. Esimerkiksi kielentutkimuksen historian tutkimusta rajoittaa huomattavasti se, että vaikka pystymme antiikin teoksia lukemalla päättelemään, että stoalainen filosofia vaikutti

huomattavasti siihen, millaiseksi kielentutkimus muotoutui, emme välittömien lähteiden puuttuessa pysty erityisen tarkasti sanomaan, millä tavoin se tapahtui.

2.4. Uusia tuulia

Tutkimusaiheissa trendit vaihtelevat, ja uusia ilmiöitä nousee pinnalle: esimerkiksi englannin kielen historian tutkimuksessa myöhäisuusenglanti (engl. *Late Modern English*), jota puhuttiin ja kirjoitettiin suunnilleen 1700-luvulta 1900-luvun alkuun, on noussut merkittäväksi uudeksi tutkimuskohteeksi vasta viime vuosina. Tähän on syynä nykyään jo riittäväksi koettu ajallinen etäisyys esimerkiksi 1800-luvun kieleen ja aineistoihin mutta varmasti myös se, että esimerkiksi muinaisenglannin eli noin tuhat vuotta myöhäisuusenglantia vanhemman kielimuodon taitajia ei ole tutkimuksia kirjoittamassa tai lukemassa nykyään lainkaan niin paljon kuin vielä muutama vuosikymmen sitten. Eri asia sitten on, pitävätkö tämän myöhemmän kauden tutkijat itseään Suomessakaan filologeina – ehkä pikemminkin englannin kielen historiaan suuntautuneina lingvisteinä tai jonkin tarkemmin määritellyn kielitieteen osa-alueen tutkijoina.

Filologia siis elää ja kehittyy. Vuodesta 1990 lähtien on puhuttu *uudesta filologiasta* (engl. *New Philology*), sittemmin myös havainnollisemmin *materiaalisesta filologiasta*. Jälkimmäisen nimityksen käyttäminen lienee paitsi selkeämpää (myös erotuksena *uusfilologiasta*, jolla on aiemmin viitattu modernien kielten tutkimukseen) myös realistisempaa: ei ole tarkoitus implikoida, että ”uusi” olisi jollain tavalla tullut ”vanhan” tilalle, eikä ”vanha” myöskään ole vanhentunut; ei ole myöskään kategorisesti totta, että ”uusi” olisi jotakin aivan ennen harjoittamatonta. Mistä sitten on kysymys?

Materiaalista filologiaa luonnehtii paluu käsikirjoituksiin pitkän editiokeskeisen ja toistaiseksi melko lyhyen korpuspainotteisen aikakauden jälkeen. Asian tarkasteleminen on hyvä aloittaa tekemällä ero käsitteiden *teos*, *teksti* ja *artefakti* välille. Teoksen voidaan ymmärtää olevan kirjoittajan intention mukainen sisältö tietyssä kielellisessä muodossa.

Teksti puolestaan on yksi teoksen esiintymistä, siis yksi tekstivariantti, joka ei kuitenkaan ole itse teos eikä voi täysin vastata alkuperäisen teoksen kirjoittajan pyrkimystä, sillä tekstin sisältö ja muoto muuttuvat, kun sitä kopioidaan tai painetaan uudelleen. Artefakti viittaa tekstin materiaaliseen muotoon: käsikirjoitukseen tai painotuotteeseen, jossa teksti on säilynyt. Huomautettakoon kuitenkin, että on tavallista puhua tekstistä laajemmin viitaten ylipäätään jonkin teoksen geneeriseen tekstiin yksittäisen esiintymän sijaan, kuten tehdään myös tässä artikkelissa.

Perinteisen filologisen tarkastelun kohteena on ollut juuri teos, jonka hahmosta todistaneet yksittäiset käsikirjoitukset ovat erikseen tai itsessään olleet kiinnostavia vain tiettyyn pisteeseen saakka. Materiaalinen filologia sen sijaan on kiinnostunut artefaktitasosta: meille säilyneen artefaktin syntymisen sosiaalisesta, kulttuurisesta ja taloudellisesta kontekstista ja sen tekemiseen käytetyistä tekniikoista, käsikirjoituksesta (ja painetusta materiaalista) kokonaisvaltaisesti fyysisenä objektina kaikkine siihen liittyvine elementteineen (nimiölehdet, prologit ja epilogit, marginaalit) sekä tekstin ja artefaktin välisestä suhteesta (tekstin asettelu sivulle, kirjaintyyppi, mahdollinen kuvitus tai otsikointi). Kiinnostavaa ei ole (ainoastaan tai ensisijaisesti) se, mikä on kunkin tekstin alkuperäinen kielellinen hahmo, vaan kunkin tekstivariantin oma yksilöllinen tarina ja sen synty- ja käyttökonteksti. Näin keskeiseksi tutkimuskohteeksi nousee alkuperäisen sisällön ja kieliasun sijaan tekstin välittyminen tuottajalta kuluttajalle ja sen käyttö. Tekstuaalinen varianssi nousee tekstuaalisen auktoriteetin tilalle tai ainakin rinnalle. Laajemmin ajateltuna fokuksessa ovat teoksen tuottaneen kulttuurin sijaan tekstin ja artefaktin tuottanut kulttuuri ja kulttuuriset implikaatiot.

3. Miten filologista tutkimusta tehdään

Filologian olemusta hahmoteltaessa on ollut suosittua todeta, että sen ytimessä on hidas lukeminen. Ajatus tulee Friedrich Nietzscheltä (1844–1900), joka muun muassa oli kreikkalaisen filologian professori Baselin

fliopistossa, ja edelleen sitä teki tunnetuksi venäläis-amerikkalainen kielen- ja kirjallisuudentutkija Roman Jakobson (1896–1982). Tähän hitaan lukemisen prosessiin on perinteisesti filologin hyveiksi liitetty tietynlainen tulkinnan hienovaraisuus, täsmällisyys ja herkkyyys yksityiskohdille sekä näiden edellä mainittujen toteutumisen edellytyksenä mitä ilmeisimmin kärsivällisyys. Nämä eivät ehkä ole tyydyttäviä ohjeita esimerkiksi tutkielmansa metodologiaan liittyvää ohjausta kaipaavalle opiskelijalle, mutta ne ovat yhtä kaikki realistisia huomioita tutkimuksen tekemisen luonteesta. Tässä luvussa tarkastelemme lähemmin filologisen tutkimuksen metodologiaa. Lähestymme aihetta useista eri näkökulmista: funktionaalisesti tieteenalan sisältä, sen lähialojen kannalta sekä tutkimuskysymysten ja ammatti-identiteettien kannalta.

3.1. Monimuotoinen lähestymistapa

Filologiasta on luontevaa puhua tieteellisenä lähestymistapana tai näkökulmana; filologisilla metodeilla puolestaan täsmällisesti ottaen ymmärretään ennen kaikkea kriittisten tekstieditioiden valmistamisen periaatteita. Kyse on metodeista, joita filologin on tarkoituksenmukaisesti ymmärtää sitä paremmin, mitä vanhempia ja käytetympiä tekstejä hän tutkii, vaikka ei itse päätyisikään tekemään tieteellistä editiota. Filologinen orientaatio on periaatteessa hyvin käytännöllinen: pyrkimyksenä on tekstin ymmärtäminen mahdollisimman hyvin. Erilaisia teoreettisia viitekehyksiä on mahdollista hyödyntää sen mukaan, mikä on tarpeellista. Filologit ovat toimineet näin esimerkiksi pragmatiikan, sukupuolentutkimuksen, kielihistorian ja kirjallisuusteorioiden kanssa. Wegmann (2014, 27) puhuukin mitä moninaisimpia yhdistelmiä suvaitsevasta polymorfisuudesta suorastaan filologian tavaramerkkinä. Toisinaan ei ole edes erityisen selvää, missä teoreettisten viitekehysten tai lähestymistapojen rajat kulkevat. Esimerkiksi filologian ja uuden lähialan läheisyydestä käy historiallinen sosiolingvistiikka, jonka kenttää *Journal of Historical Sociolinguistics* kuvailee verkkosivuillaan seuraavasti: ”aspects of language and society in the past including (but not limited to) the social embedding of language variation and change, issues of

language contact and conflict, historical multilingualism, the social stratification of writing skills, the development of language norms and the impact of language ideologies”. Näissä fokuksissa ei ole välttämättä sinänsä mitään vierasta sellaisillekaan filologeille, jotka eivät erityisesti identifioitu sosiolingvisteiksi. Provokatiivisesti voisikin kysyä, voiko tällaista tutkimusta tehdä ilman filologista ymmärrystä tekstien ja kontekstien luonteesta. Sosiolingvistiikan ohella merkityksiä konteksteissaan tutkivaa pragmatiikkaa voidaan yhdistää filologian kanssa hyödylliseksi lähestymistavaksi (Mäkilähde 2019).

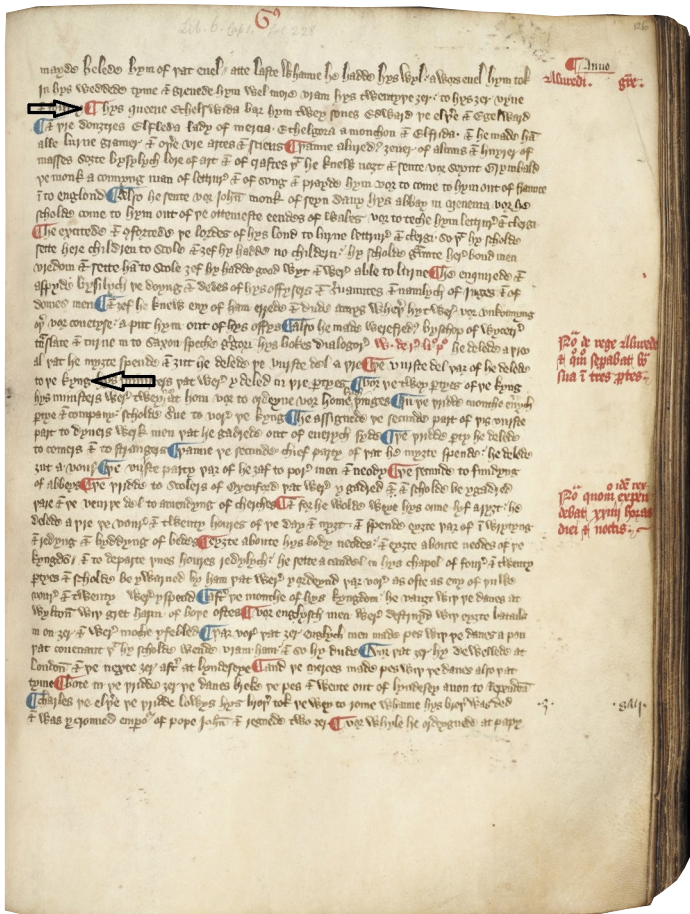
Esimerkkinä materiaalisen filologian yhdistämisestä kielitieteeseen, erityisesti pragmatiikkaan, voidaan tarkastella vaikkapa hiljattain esitettyä neliportaista menetelmää, jota voi soveltaa monenlaisiin samaa teosta heijasteleviin teksteihin. Menetelmän kehittäjillä (Carroll, Peikola, Salmi, Varila, Skaffari & Hiltunen 2013) aineistona on *Polychronicon*, suosittu keskiaikainen latinankielinen maailmanhistoria, joka on säilynyt Euroopassa yli sadassa käsikirjoituksessa. Englanniksi historian käänsi John Trevisa 1300-luvun lopulla. Menetelmässä lähdetään liikkeelle yhden teoksen eri tekstivarianttien (tekstien) tunnistamisesta editioiden ja muun lähdemateriaalin avulla; esimerkiksi Trevisan *Polychronicon*-käännöksiä eli tekstivariantteja on olemassa neljätoista. Sitten edetään kunkin tekstin materiaaliseen kuvaukseen, jossa tarvitaan alkuperäisiä tai digitoituja käsikirjoituksia sekä muun muassa paleografian eli vanhojen käsialojen tutkimuksen taitoja. Seuraavaksi eri tekstien materiaalisia kuvauksia vertaillaan keskenään: millaisille alustoille eri tekstit on kirjoitettu, mitä kirjaintyyppiä eri kirjurit ovat käyttäneet, miten teksti on jaettu riveille ja sivuille, onko käsikirjoituksessa kuvitusta, miten tekstin eri osat on nimetty tai numeroitu jne. Viimeisessä vaiheessa tekstien kielellisiä ja visuaalis-materiaalisia eroja selitetään pragmatiikan käsitteiden avulla tekstin (engl. *textual*), vuorovaikutuksen (engl. *interactional*) ja asenteen (engl. *stance*) tasolla, mikä tuottaa tarkemman analyysin aineistosta kuin pelkästään kieleen keskittyvä pragmatiikka tai materiaaliorientoituneet kodikologian² tai paleografian alat yksinään. Yleisemmin materiaalinen filologia antaa kielentutkijalle tarpeellista kontekstuaalista tietoa erityisesti silloin, kun tekstin tuottaja ja vastaanottaja ovat jääneet anonyymeiksi tai heistä ei ole muuta tietoa

kuin nimi. Esimerkiksi kirjan koko, tekstin asettelu sen lehdille sekä se, mitä tekstejä siihen on sidottu ja miten käsikirjoitus on kuvitettu tai koristeltu (tai ei ole), kertovat (fyysisen) kirjan käyttötarkoituksesta, tekijästä ja lukijasta, jotka kaikki heijastuvat myös sen kieliasuun.

3.2. Tekstikritiikki ja editiotyypit

Kuten totesimme, filologisen tutkimuksen pyrkimyksenä on tekstin mahdollisimman syvällinen ymmärtäminen. Tätä ymmärrystä voidaan sitten soveltaa muihin tutkimuksen tavoitteisiin, jotka voivat liittyä kielen-, kirjallisuuden- tai kulttuurintutkimukseen. Tekstin ymmärrystä symboloi ja myös käytännössä edustaa kriittinen editio. Se on teksti, jonka tulee perustua olemassa olevien käsikirjoitusten perinpohjaiseen tuntemukseen. Kriittinen editio muodostuu tietynlaisen prosessin, tekstikritiikin, tuloksena. Tällä tarkoitetaan tieteellistä menetelmää, joka pyrkii selvittämään tekstin alkuperäisimmän mahdollisen muodon vertailemalla siitä säilyneitä – mahdollisesti kovinkin erilaisia – versioita ja rekonstruoimalla niiden perusteella sellaisen tekstimuodon, jonka voi perustellusti arvioida vastaavan alkuperäisen kirjoittajan intentiota. Kriittinen editio sisältää tekstin lisäksi ns. kriittisen apparaatin (lat. *apparatus criticus*) eli varsinaiseen tekstiin liittyvän erillisen osion, jossa erilaiset tekstin lukutavat ja käsikirjoitustraditioon liittyvät merkinnät sijaitsevat. Kriittisessä editiossa sekä teksti että kriittinen apparaatti perustuvat relevanttien käsikirjoitusten tai painosten ja mahdollisten edeltävien kriittisten editioiden konsultoimiseen.

Siinä missä kriittinen editio voi olla erinomainen lähde historioitsijalle tai muulle ennen kaikkea teoksen sisällöstä kiinnostuneelle, se ei auta vaikkapa morfologista vaihtelua tutkivaa, joka tarvitsee mahdollisimman autenttisen aineiston, jota ediittori ei ole muuttanut. Tällöin nousee tarpeelliseksi diplomaattinen editio, jolla tarkoitetaan sellaista tieteellistä editiota, jonka tarkoituksena on esittää käsikirjoitus tai painettu teksti mahdollisimman uskollisesti alkuperäiselle fyysiselle tekstille. Tällöin ediittori ei pyri yhdenmukaistamaan kielellisiä muotoja tai kirjoittajan käytänteitä (kuten välimerkkejä) vaan välittämään luotettavan kuvan

Kuva 1. *Polychronicon*-käsikirjoituksen sivu: Manchester, Chetham's Library MS Mun A.6.90, f. 126r. Kuvaan lisättyjen nuolien välissä on edition tekstikohta (kuva 2). Julkaistu kirjaston luvalla: Chetham's Library, Manchester.

yhdestä tekstistä. Sen tarkoitus ei siis ole rekonstruoida taustalla hämmöttävää teosta vaan dokumentoida yhtä tekstivarianttia. Nykyään tutkijan aineistona voi olla myös digitaalisia kuvia, jotka kirjaimellisesti antavat vielä tarkemman kuvan tutkittavasta materiaalista kuin editio tai faksimile³. Sivun sivulta valokuvattu käsikirjoitus, joka on nähtävillä

Hys queene Ethelswida bare hym twy sones, Edward þe Eldere & Egelward,
 35 & þre doȝters, Elflæda, Lady of Mercia, Ethelgora, a meynchen, & Elfrida; and
 he made ham alle lurne gramer & oþer vre artes & scyens.

Panne Aluredus, ȝeuer of almus & hirer of masses, souȝte byslyche lore of
 art & of craftes þat he knew noȝt, & sent vor Seynt Grymbald þe monk, a
 kunnyng man of lettur & of songe, & prayde hym vor to come to hym out of
 40 Frauns into Englonde. Also he sente vor Iohn, monk of Seynt Dauby hys abbay in
 Meneuia, vor he scholde come to hym out of þe ottemeste endes of Wales vor to
 teche hym lettur & clergi. He excytede & comfortede þe lordes of hys lond to
 lurne lettur & clergi, so þat hy scholde sette here childern to scole; and ȝef hy
 hadde no chylde hy scholde graunte here bondemen vrede & sette ham to
 45 scole, ȝef hy hadde good wyt & were habel to lerne. He enquirede & aspede
 byslyche þe doynge & dedes of hys offysers & seruautes & namlyche of
 iuges & of domesmen and ȝef he knew þat eny of ham errede & dude amys,
 wheþer hyt [were] vor vnkunnyng oþer vor couetya, a pot hym out of offys.
 Also he made Warefredus, byschop of Wireceter, translate & torne into Saxon
 50 speche Gregory hys bokes *Dialogorum*.

Willelmus, de Regibus, libro primo. He delede a þre al þat he myȝte spende;
 & ȝut he delede þe vurstel del a þre. þe vurstel del þarof he delede to þe kyng

³⁵ Elfrida] alfrid... R; and] *om.* L.J. ³⁶ he] *om.* R; vre] þre F. ³⁷ almus] almys dede R; &] *om.* K. ³⁸ of] *om.* F; he] h... R; vor] after HBK; Grymbald] Grymbaldus J, Grymbad R. ³⁹ lettur] letrure STMHBALRFJP; prayde] prayere R; to hym] *om.* T. ⁴⁰ Dauby hys] Dauipis HB, dauid K. ⁴¹ vor ... scholde] to K; to hym] *om.* T; þe ... of] *om.* HBK; ottemeste] outremest TJ; endes] ende J; vor to] to K; for he shulde B. ⁴² lettur &] *om.* K; letrur] letrure STMHBALRFJP; He ...⁽⁴³⁾ clergi] *om.* J; lordes] lories R. ⁴³ letrur] letrure STMHBALFP, letrurs R. ⁴⁷ knew] myght vnderstande K; þat] *om.* MHBALRFJP; eny of ham] they K, & (2)] or TK. ⁴⁸ were] STMHBKALRFJP, *om.* C; hym] them KL; of] of his STMHBALRFJP. ⁴⁹ Warefredus] Wiresredus S, Wilfredus T; translate] translated FJP; & torne] *om.* K; torne] tornd P; Saxon] saxouns R. ⁵⁰ *Dialogorum*] dialogore MALR, dialogre FP, dialogie J, dialogus K, diagolore T. ⁵¹ delede (1)] departed K (*also* 52 (1), 62, 86). ⁵² þe (1) ...⁽⁵³⁾ ydeled] *om.* J; þe (1) ... delede] *om.* FP; del (1)] part K, ȝeer STALR; þe ...⁽⁵³⁾ partys (1)] *om.* K.

bus fecit arcibus erudiri. Aluredus igitur elemosine dator, missarum auditor, ignotarum arcium inuestigator, Sanctum Grimboldum monachum litteratura et cantu peritum de partibus Gallie, ac etiam Iohannem monachum de vltimis Wallie finibus, scilicet de monasterio Sancti Dauid Meneuie, ad se vocauit ut litteris instrueretur, optimates suos ad discendam litteraturam adeo prouocauit vt ipsi filios suos, vel si filios non haberent saltem seruos suos si ingenio pollerent, concessa libertate litteris commendarent. Facta ministrorum suorum, et potissime iudicum, diligenter inuestigatus est, adeo ut quos ex auaricia aut impericia errare cognosceret ex officio amoueret. Fecit etiam Wirefrithum, Wigorniensem episcopum, transferre libros *Dialogorum* Gregorii in Saxoniam linguam. *Willelmus, de Regibus, libro primo.* Omnes prouentus suos in duas partes diuisit, quarum primam partem adhuc in tres

Kuva 2. *Polychronicon*-edition sivu. Lontoon British Libraryssä olevan käsikirjoituksen (Cotton Tiberius D.VII) teksti on sivun yläosassa. Keskellä näkyy kriittinen apparaatti, jossa mainitaan muissa käsikirjoituksissa esiintyvät variantit; Manchesterin käsikirjoituksen (kuva 1) lyhenne on M. Alimpana on latinankielinen lähtöteksti. Julkaistu kustantajan luvalla: Ronald Waldron (toim.). 2004. *John Trevisa's Translation of the Polychronicon of Ranulph Higden, Book VI.* [Middle English Texts, vol. 35]. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 3.

esimerkiksi jonkin kirjaston verkkosivuilla, ei kuitenkaan itsessään ole editio vaan kokoelma digitaalisia kuvia ilman lähdekirjallisuutta ja filologin panosta. Editiot puolestaan ovat sekä toimittajansa tutkimuksen tuloksia että tutkimusaineistoja käyttäjilleen.

3.3. Kuka on filologi?

Tutkimuksen tekemisen tapaa voi tarkastella myös ammatti-identiteettien kautta. Filologisen koulutuksen saaneiden ammatti-identiteetti vaihtelee: esimerkiksi klassillisen filologian parissa osa mieltää itsensä kielitieteilijöiksi, osa identifioituu yleisesti antiikintutkijoiksi ja erälle tarkempi erikoistumisala, vaikkapa papyrologia, on ensisijainen ammatti-identiteetin lähde. Nykykielten filologit ovat – ainakin Suomessa – usein koulutukseltaan pikemminkin kielitieteilijöitä kuin kirjallisuuden- tai kulttuurintutkijoita, vaikka filologia-aineiden opetussuunnitelmiin tyypillisesti kuuluukin myös kirjallisuusopin- ja kohdekielen kannalta relevantteihin kulttuureihin ja historiaan tutustumista. Moni filologi varmasti identifioituu tietyn kielen tutkijaksi, ei niinkään yleislingvistiksi. Myös materiaalisen filologian tutkijalla saattaa olla lingvistinen koulutus, mutta hänen työnsä keskiössä voi silti olla tekstin kielellisten piirteiden sijaan vaikkapa kirjoitus- ja käsiala tai kirjaintyyppi. Hän toimii siis myös kodikologian ja paleografian aloilla tai käyttää niiden menetelmiä. Materiaalinen filologi voi siis huomioida tutkimansa tekstin ohella muut samaan käsikirjoituskirjaan sidotut tekstit ja niiden yhteydet varsinaiseen tutkimuskohteeseen tai tarkastella esimerkiksi taivutusmorfologisen vaihtelun sijaan tai lisäksi kirjainmerkkien muodoissa esiintyvää variaatiota. Kodikologiasta, paleografiasta ja tekstikritiikistä voidaan puhua ns. tekstuaalitieteinä (engl. *textual scholarship*) samoin kuin muista tekstien kirjoittamisesta, variaatiosta ja välittymisestä tutkimista tieteistä, joiden intressit tulevat usein varsin lähelle filologiaa intressejä.

Metodologisesti pelkkä filologia ei välttämättä kuvaakaan erityisen tarkasti monenkaan tutkijan tekemisen tapaa, minkä vuoksi alojen nimitykset ja ammatti-identiteetit ovat jatkuvan keskustelun ja uudelleenmäärittelyn kohteena: kuten Wegmann (2014, 27) toteaa, tieteenalan

itseymmäryksestä on tullut pluralistista. Yleisesti identiteettien suhteen täytyy todeta myös, että lukkiutuminen ja raja-aitojen rakentelu eivät ole tätä päivää; tutkijan on mahdollista ja tarpeellistakin omaksua uransa aikana monia erilaisia identiteettejä. Monille kielentutkimuksen ammattilaisille keskeisin identiteetti on, kuten sanottu, kuitenkin sidoksissa erikoistumiskieleen, vaikka esimerkiksi germanisteista ja romanisteista kuuleekin syystä tai toisesta puhuttavan yhä vähemmän.

Filologisella otteella tutkimusta tekevän pitää luonnollisesti tuntea tutkimansa kielimuoto hyvin. Nykykielten oppiaineissa on vaihtelevasti tarjolla kielten varhaisvaiheiden opetusta, mutta peruskurssien jälkeen kielimuotoa voi opiskella myös itsenäisesti, ja sanaston ja kieliopin tuntemus joka tapauksessa karttuu tutkimusta tehdessä. Kielitaitoon liittyy myös oman alan perustyökalujen eli (historiallisten) sanakirjojen ja kielioppien käyttö. Latinan ja muinaiskreikan osalta voidaan sanoa, että opetus yleensä keskittyy klassisimman vaiheen kielimuotoon; ajalliset, paikalliset ja genreen liittyvät erityispiirteet muodostavat haasteen näissäkin kielissä. Tekstien ”hidas lukeminen” edellyttää kielimuodon hallinnan lisäksi myös tutkittavan kauden historian ja kulttuurin tuntemusta, jotta anakronismeilta (eli karkeimmillaan ilmiöiden sijoittamiselta väärään historialliseen aikakauteen) voidaan välttyä. Tekstien kirjoittajiin ja vastaanottajiin on tarpeellista tutustua mahdollisimman hyvin, samoin on tunnettava heidän kulttuurinen viitekehöksensä, joka vaikuttaa muun muassa intertekstuaalisuuteen eli siihen, miten eri tekstien välille rakennetaan yhteyksiä esimerkiksi sitaateilla ja alluusioilla. Filologia on kontekstualisoivaa lukemista, eikä kontekstiin tutustumisen käy hetkessä vaan edellyttää usein pidempää paneutumista opintojen aikana. Lisäksi on mainittava, että yksittäisen tekstin kontekstiin eivät kuulu ainoastaan siihen liittyvät meille säilyneet tekstit vaan tyypillisesti myös suuri joukko jossain kohtaa traditiota vaikuttaneita tekstejä, jotka ovat peruuttamattomasti kadonneet. Tämä kaikki on sellaista, mikä filologin on kyettävä jollain tavalla ottamaan huomioon. Tiivistäen voidaan sanoa, että filologinen havainnointi perustuu mahdollisimman syvälliseen ymmärrykseen siitä, millaisissa oloissa käsiteltävänä oleva teksti on syntynyt.

3.4. Filologin materiaali

Käytännössä filologista tutkimusta tehdään sekä suoraan alkuperäisaineistoon perustuen (esim. papyrusmateriaali, piirtokirjoitukset, eri-ikäiset käsikirjoitukset, painettu materiaali) että kriittiseen (tai diplomaattiseen) editioon perustuen. Riippuu suuresti aikakaudesta ja kulttuuripiiristä, missä määrin, millaisia ja minkä tyyppisiä editioita on saatavana. Voidaan sanoa, että esimerkiksi klassillisen filologian piirissä homeerisia tekstejä on editoitu kunkin ajan parhaiden tieteellisten käytäntöjen mukaan jo 200-luvun alkupuolelta eaa. Keski-ikäisten käsikirjoitusten välityksellä meille periytyneet antiikin ajan tekstit onkin jo kaikki ainakin kertaalleen editoitu, mutta esimerkiksi bysanttilaisten *skholia*-tekstien (eli varsinaista, tyyppillisesti antiikista peräisin olevaa tekstiä kommentoivien reunatekstien) ensieditioita ilmestyy edelleen säännöllisesti. Ottaaksemme esimerkin kotimaasta voimme todeta, että Aleksis Kiven teosten kriittisten editioiden julkaiseminen alkoi vuonna 2010 ja on tätä kirjoitettaessa vielä kesken.

Filologiselle tutkimukselle on ollut leimallista, että tutkimustradition alkuvaiheissa tärkeäksi on noussut erityisesti kaunokirjallisuuden ja ylipäätään kansallisromanttisten ideologioiden valossa merkittävien tekstien tutkimus. Myöhemmin on tullut tilaa myös arkipiirien tekstilajien, kuten kirjeiden ja erilaisten asiakirjojen, tutkimukselle. Esimerkiksi voi nostaa vaikkapa Raija Sarasti-Wileniuksen edition *Dear Brother, Gracious Maecenas: Latin Letters of the Gyldenstolpe Brothers (1661–1668)*. Mitä tulee ruotsinkielisiin teksteihin, suuri osa keskiaikaisesta materiaalista on jo kertaalleen editoitu; viimeaikaisista editioista voidaankin mainita Evert Meleforsin *Senmedeltida kopparutvinning i Ätvidaberg speglad i räkenskaper från 1500-talets början* (2013), joka edustaa juuri sellaista materiaalia (tilikirjoja), jonka editointia ei ole koettu ensisijaiseksi, sekä uudelleen editoitavat Pyhän Birgitan ilmestykset (toim. Roger Andersson, vuodesta 2014 lähtien). Editoinnissa on nykyään myös vahva digitaalinen ulottuvuus, mitä kuvastaa esimerkiksi Ville Marttilan väitöskirja: *Creating Digital Editions for Corpus Linguistics: The case of Potage Dyvers, a family of six Middle English recipe collections* (2014) on korpuslingvistiksi suuntautunut dokumentaarinen editio keskiajan lopun kansankielisistä ruokaresepteistä.

Filologista lähestymistapaa voi pitää soveltuvana kaikkeen menneisyydestä meille säilyneeseen tekstiin. Koska on kysymys tekstistä ja menneisyydestä – vaikka ei välttämättä kaukaisestakaan –, voidaan sanoa, että aineisto määrää filologin mahdollisuuksia tutkia enemmän kuin monen muun lähestymistavan edustajan. Aivan kaikkien ilmiöiden tutkiminen ei ole mahdollista kaikkien aikakausien osalta lähdemateriaalin puuttumisen vuoksi. Klassillisen filologian kohdalla aineisto on ollut viimeisen vuosisadan ajan suhteellisen vakiintunutta. Jonkin verran saadaan toki vuosittain tutkittavaksi ennennäkemätöntä kirjallista materiaalia suoraan antiikista, siis ilman keskiaikaisia välikäsiä eli käsikirjoituksia. Esimerkiksi kesällä 2017 raportoitiin Pohjois-Englannista jälleen uusista tekstilöydöistä, ns. Vindolandan tableteista eli kirjoitustauluista, jotka ovat peräisin ensimmäiseltä vuosisadalta jälkeen ajanlaskun alun. Myös yksittäisten auktorien eli kirjoittajien korpus elää: vaikka esimerkiksi antiikista peräisin olevia uusia kaunokirjallisia tekstikokoelmia tuskin enää löytyy, voi attribuutioihin⁴ tulla tarkennuksia mm. tietokoneilla toteutettavan laajoihin korpusanalyysiin perustuvan tutkimuksen avulla. Edes Shakespearen tuotanto ei ole muuttumaton: esimerkiksi vuonna 2016 vahvistettiin Henrik VI -näytelmät William Shakespearen ja Christopher Marlowen yhdessä kirjoittamiksi.

3.5. Digitalisaatio ja aineistot

Filologien tutkimusmahdollisuudet paranevat ja helpottuvat suuresti digitaalisten ympäristöjen kehittymisen myötä, kun käyttöön tulee laajoja korpuksia, digitoituja aineistoja ja kaikkien hyödynnettävissä olevia tietokantoja. Tutkimusaineistojen kattavuus tietenkin vaihtelee kielittäin, samoin maksullisten korpusten ja korpusohjelmien saatavuus yliopistoittain. Klassillisen filologian parissa on perinteisesti oltu digitalisaation suhteen hyvin ajan hermolla. Esimerkiksi Thesaurus Linguae Graecae (TLG) on jo vuonna 1972 perustettu projekti, joka nykymuotoisena käsittää valtaosan kaikista kreikankielisistä teksteistä homeerisista teksteistä vuoteen 1453 saakka. Historiansa aikana TLG on ehtinyt olla saatavana magneettinauhoilla, CD-romilla ja vuodesta 2001 verkossa.

Painetun kirjan varhaisesta historiasta kiinnostuneelle anglistille puolestaan Early English Books Online (EEBO) on äärimmäisen arvokas aineistolähde. Se sisältää kuvia kutakuinkin kaikkien englanniksi painettujen kirjojen sivuista uuden ajan alusta (1473–1700), ja siinä on materiaalia myös muilla kielillä. Kielellisten ilmiöiden laaja-alaisempi tutkiminen yli 17 miljoonan kuvan kokoelmasta on kuitenkin vaikeaa, jos haut voivat kohdistua vain nimekkeeseen, kirjoittajaan, asiasanoihin, painovuoteen tai muuhun vastaavaan. Niinpä tätä aineistoa täydentää [EEBO-TCP](#) (Text Creation Partnership), joka tuottaa EEBO:n kirjojen transkriptioita muun muassa kielentutkijoiden (korpus)aineistoksi sopivina xml-dokumentteina.

Ylipäättään voidaan sanoa, että korpuslingvistiikan kehittymisen myötä yleistyneet kvantitatiiviset eli määrälliset menetelmät heijastuvat myös filologiseen tutkimukseen. Pienten aineistojen hidas lukeminen saattaa vaikuttaa jäävän suurten aineistojen nopean, tietokoneavusteisen määrällisen analyysin jalkoihin, vaikka kontekstiin paneutuminen olisi tarpeen monessa tutkimuksessa – mitä suurempi korpus, sitä vähemmän on tietoa yksittäisten tekstien taustoista tai kielenkäyttökonteksteista.

Kvalitatiivisella eli laadullisella sekä pienempien aineistojen tutkimuksella on edelleen paikkansa, ja siinäkin digitalisaatio auttaa tutkijaa. Luvussa 3.1. mainittua *Polychronicon*-tutkimusta ei olisi voinut toteuttaa eikä siinä esiteltyä menetelmää testata, ellei eri käsikirjoitusten sivuista olisi ollut saatavilla digitaalisia kuvia, sillä tutkitut käsikirjoitukset sijaitsivat seitsemässä eri kaupungissa Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Alkuperäisaineiston tutkiminen paikan päällä on materiaaliselle filologille ihanteellinen tilanne, mutta se on usein niin hankalaa tai kallista, että riittävän tarkka kuva-aineisto on käytännöllisempi valinta tutkimuksen perustaksi. Digitoidut aineistot voivat sekä mahdollistaa muuten vaikeasti toteutettavan tutkimuksen että sulkea pois sellaisia tutkimuskysymyksiä, joiden vastaamiseen digitaalinen editio tai kuvamateriaali ei riitä.

4. Yhteenveto

Olemme siteeranneet yllä useita tuoreita julkaisuja sekä Suomesta että ulkomailta. Jo näiden kirjojen ja artikkelien olemassaolo osoittaa, että filologia ei ole tieteellisenä lähestymistapana häviämässä. Voitaneen puhua pikemminkin vahvistumisesta – tai sitten on alettu tunnistaa uudempien menetelmien juuret, niiden velka perinteiselle tekstin-tuntemukselle. Yksittäisten tekstien tai tekstistöjen tutkimusta ja syvälistä tuntemusta tarvitaan vastapainoksi tai täydentäjäksi usein kvantitatiiviselle korpustutkimukselle.

Filologisen tutkimuksen yhteenniputtaminen ei ole aivan yksinkertaista. Tutkimuskohdetta tai -kysymyksiä ei näytä olevan tarpeellista nostaa esille tutkimuksen yhteisiä nimittäjiä haettaessa; filologi säilyttäköön vapautensa kiinnostua kaikentyyppisistä ilmiöistä, joihin tekstin tutkiminen voi tuoda valaistusta. Monelle tutkijalle Suomessa nämä ovat epäilemättä kielen ilmiöitä: menneisyyteen keskittyvää synkronista kielentutkimusta voidaan tehdä filologisella otteella.

Mikä sitten on filologiseksi identifioituvan tutkimuksen kannalta tärkeää? Esiin nousevat ensisijaisesti aineistolähtöisyys ja menetelmät. Kontekstien tuntemus ja huomioonottaminen – se, että tekstin mitään osaa ei lueta irrallisena – merkitsevät tutkimuksen lopputuloksen kannalta sitä, että tutkijan tulkinta ei muodostu anakronistiseksi. Riippumatta tutkimusaineistosta ja sen kielestä filologisen tutkimuksen tehtävänä on yhä uusien sukupolvien voimin tarkastella menneisyyden tekstejä ja kysyä niiltä omasta ajasta kumpuavia relevantteja kysymyksiä.

Aiheesta lisää:

Driscoll, Matthew James & Pierazzo, Elena (toim.). 2016. *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*. Open Book Publishers.

Fraistat, Neil & Flanders, Julia. 2013. *The Cambridge Companion to Textual Scholarship*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tarrant, Richard. 2016. *Texts, Editors, and Readers. Methods and Problems in Latin Textual Criticism*. Cambridge: Cambridge University Press.

VIIITTEET

- 1 Kreikkalaisten harjoittamaa filologiaa vielä jonkin verran varhaisempaa oli Intiassa harjoitettu pyhien tekstien tulkinta. Ns. *prōtos heurētēs* ('ensimmäinen keksijä') -kisan voittajaa ei ole ehkä kuitenkaan mahdollista ratkaista kovin täsmällisesti.
- 2 Kodikologia on laiveimmassa merkityksessään koodeksien eli lähinnä keskiajalta ja uuden ajan alusta säilyneiden fyysisten kirjojen sekä niiden historian tutkimusta.
- 3 Faksimile on painotuotteen tai käsikirjoituksen valokuvajäljennös. Painetut faksimilet ovat jo jääneet digitoitujen aineistojen varjoon.
- 4 *Attribuutiolla* tarkoitetaan teoksen määrittämistä jonkun tietyn auktorin laatimaksi.

KIRJALLISUUS

Adamson, Sylvia & Aures-Bennet, Wendy. 2011. Linguistics and philology in the twenty-first century: introduction. *Transactions of the Philological Society* 109:3, 201–206.

Altschul, Nadia. 2010. What is philology? Cultural studies and ecdotics. Julkaisussa: Gurd, Sean (toim.) *Philology and Its Histories*. Columbus: Ohio State University Press, 148–163.

Andersson, Roger (toim.). 2014. *Heliga Birgittas texter på fornsvenska*. Bok 1 / Birgittas uppenbarelser. Stockholm: Sällskapet Runica et mediævalia.

Anttila, Raimo. 1989. *Historical and Comparative Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Auerbach, Eric. 2018. *Maailmankirjallisuuden filologia*. [Gesammelte Aufsätze zur romanischen Philologie, 1967.] Suom. Harry Lönnroth & Taina Vanharanta. Tampere: Vastapaino.

Carroll, Ruth, Peikola, Matti, Salmi, Hanna, Varila, Mari-Liisa, Skaffari, Janne & Hiltunen, Risto. 2013. Pragmatics on the page: Visual text in late medieval English books. *European Journal of English Studies* 17:1, 54–71.

- Driscoll, Matthew James. 2010. The words on the page: Thoughts of philology, old and new. Julkaisussa: Quinn, Judy & Lethbridge, Emily (toim.) *Creating the Medieval Saga: Versions, Variability and Editorial Interpretations of Old Norse Saga Literature*. Odense: University Press of Southern Denmark, 87–104.
- Gumbrecht, Hans Ulrich. 2003. *The Powers of Philology. The Dynamics of Textual Scholarship*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Gurd, Sean. 2010. Introduction. Julkaisussa: Gurd, Sean (toim.) *Philology and Its Histories*. Columbus: Ohio State University Press, 1–19.
- Hogg, Richard. 1994. Linguistics, philology, chickens and eggs. Julkaisussa: Fernández, Francisco, Fuster, Miguel & Calvo, Juan Jose (toim.) *English Historical Linguistics 1992. Papers from the 7th International Conference on English Historical Linguistics*. Amsterdam: Johns Benjamins Publishing Company, 3–16.
- Karlsson, Fred & Enkvist, Nils Erik. 2000. Kielitieteet. Julkaisussa: Tommila, Päiviö & Tiitta, Allan (toim.) *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Porvoo: WSOY, 224–295.
- Lönnroth, Harry. 2011. Kieli historiassa, historia kielessä – lingvistiikka, nordistiikka ja (uusi) filologia. *Tieteessä tapahtuu* 4–5, 26–31.
- Lönnroth, Harry (toim.). 2017. *Philology Matters! Essays on the Art of Reading Slowly*. Leiden: Brill.
- Marttila, Ville. 2014. *Creating Digital Editions for Corpus Linguistics: The case of Potage Dyvers, a family of six Middle English recipe collections*. Väitöskirja. Helsinki: University of Helsinki.
- Melefors, Evert. 2013. *Senmedeltida kopparutvinning i Ätvidaberg speglad i räkenskaper från 1500-talets början*. Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet.
- Mäkilähde, Aleks. 2019. *The Philological-Pragmatic Approach: A Study of Language Choice and Code-Switching in Early Modern English School Performances*. Väitöskirja. Turku: University of Turku. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7888-5>.
- Pollock, Sheldon. 2009. Future Philology? The Fate of a Soft Science in a Hard World. *Critical Inquiry* 35: 4, 931–961.
- Pollock, Sheldon. 2015. Introduction. Julkaisussa: Pollock, Sheldon, Elman, Benjamin A. & Chang, Ku-ming Kevin (toim.) *World Philology*. Harvard: Harvard University Press, 1–24.
- Sarasti-Wilenius, Raija. 2015. *Dear Brother, Gracious Maecenas: Latin Letters of the Gyldenstolpe Brothers (1661–1668)*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Uusitalo, Harri. 2019. *Tausta, tekijä ja kieli: Filologinen tutkimus Aitolahden koodeksin lainsuomennoksesta*. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7669-0>.
- Wegmann, Nikolaus. 2014. Philology – An Update. Julkaisussa: Bajohr, Hannes, Dorvel, Benjamin R., Hessling, Vincent & Weitz, Tabea (toim.) *The Future of Philology. Proceedings of the 11th Annual Columbia University German Graduate Student Conference*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 24–43.